

Személyiségzavar

Gyógyító-nevelő csoport •

Pszichológiai jellemzők • Terápia

Alexander amerikai pszichiáter mondja a bűnözőről: „kívül kemény, belül puha”. A bűnöző olyan valaki, aki passzív, önállótlan, sőt nőies vonásokat mutat. Kívülről a keménység és agresszivitás, a virtuskodás többé-kevésbé vékony, felszíni rétege borítja.

A bűnözés olyan túlkompenzáló reakció, amelynek segítségével az elkövető passzív, önállótlan és nőies tendenciáit megpróbálja eltagadni és elfedni azzal, hogy a bűncselekményben kalandos, vállalkozó szellemről, keménységről, agresszivitásról tesz tanúságot. Viselkedésükben a nőies elemekhez gyakran társul a gyöngédségtől, biztonságtól és a kívülről jövő érzelmi támogatástól való rendkívül erős függés. A fiúkban erős a gyöngédség és a támogatás iránti szükséglet, valószínű azonban, hogy ez frusztráció, sérülések forrása lesz, mivel az emberek érzelmileg nem a biszexuális, hanem az erős és férfias férfiakhoz kötődnek. Egy férfi számos módon bizonyíthatja erejét, de az ilyen fiú gyakran nem lát más kiutat, mint a látványos merészség fegyvertényeit és a feltűnő hősködést.

A bűncselekmény kalandja egy csapásra romantizált azonosulást kínál (például Robin Hood mintájával), hogy elnyerje a férfias kortársak megbecsülését. Lehetővé teszi a hatalom gyakorlását az áldozatokon. Bűncselekményük gyakran valamilyen érzelmi fellobbanás hullámában kezdődik. Ezek a személyiségek gyakran felszólító jellegű szexuális impulzussal rendelkezhetnek. Néha maga az impulzus gyenge, de mindig nagyon erős a felszólító jellege. Ezeknél a biszexuálisoknál a szexuális drive-ra az „egy hajszálon múlik és robban” jellemzés érvényes.

Én mintegy öt-hat éve dolgozom a szegedi Csillagbörtönben pszichiáterként. Hetente találkozom ott személyiségzavart elítéltekkel, így alkalmam nyílik figyelemmel kísérni őket. A gyógyító-nevelő csoport hatvan férőhelyén tizenkét *alkoholdependens* (alkoholfüggő), és negyvennyolc *személyiségzavart* elítélt tölti büntetését.

Személyiségzavarról akkor beszélhetünk, ha a személyiségvonások rugalmatlanok, az egyén képtelen alkalmazkodni környezetéhez, ez szubjektíve szenvedést okoz neki, emellett lényeges a szociális funkcionális károsodás is. Már a serdülőkor és az ifjúkor táján feltűnik a személyiségzavar, amely végigkíséri az életet. Néha idős korban elhalványulhat. Tehát a személyiségzavar tartós, állandó jellemző. Gyakori, hogy a beteg elégedetlen saját funkciójával, másokhoz való viszonyával. Sűrűn panaszkodik időszakos hangulatzavarra, szorongásra, depresszióra.

Ezek a sérült személyiségek három fő csoportba sorolhatók: 1. „*Excentrikusak*” vagy furcsák, mint a paranoidok és a skizoidok; 2. „*Dramatikusak*” vagy kiszámíthatatlanok. Ide sorolható a hisztériás, a narcisztikus, az antiszociális és a borderline-típus; 3. „*Szorogók*”, mint az averzív, dependens, a compulsív és a passzív-agresszív típusok. Azonban ezen utóbbival csak ritkán találkozunk.

Negyedik kategóriaként megemlíthető a személyiségzavarok *atypusos* vagy kevert formája.

Az excentrikusokon belül a *paranoid* személyiségzavar, ami a csoport mintegy 10-15 százalékában van jelen. Lényege az alaptalan gyanakvás, a mások iránti bizalmatlanság, túlérzékenység és affectív merevség. Gyanakvásuk fokozódik, ha valaki kétségbe vonja állításaikat. Övintézkedéseket tesznek minden vélt fenyegetés ellen. Hibát soha, bármily indokolt esetben sem vállalnak magukra. Mások titkolózónak, köntörfalazónak, bajkeverőnek tartják őket. Ők folyton a becsapástól tartanak, mások egyenességét megkérdőjelezzik, ezért gyakori a kóros féltékenységük. Állandóan a rejtett, hátsó gondolatok foglalkoztatják őket. Gyakran képzelik, hogy mások figyelik őket vagy rágalmakat terjesztenek róluk.

A paranoidok veszekedésre hajlamosak, a bolhából elefántot csinálnak. Mindig feszültek, a vélt fenyegetésre azonnal ellentámadással reagálnak. Másokkal szemben rendkívül kritikusak, harciasak, ugyanakkor ők maguk képtelenek a legenyhébb bírálat elfogadására. Érzelmi életük merev, hűvös, nincs humorérzékük, örökké komolyak. Ehhez társul az ellenségesség, a csökönyösség, a kompromisszum-képtelenség, a frigiditás. Másokban kényelmetlen érzést, félelmet ébresztenek. Igényük önmaguk fontosságának érzése, csak akkor vesznek részt közös tevékenységben, ha uralmi, meghatározó pozícióban lehetnek. Gyakran irigykednek, féltékenyek a hatalom birtokosaira. Megvetik a gyenge, beteges, lágy vagy rokkant embereket.

Másik típusa az excentrikus személyiségzavaroknak a *skizoid* személyiségzavar. Lényege az elégtelenül működő szociális kapcsolat, hiányoznak a meleg, gyengéd érzések, közömbösek a dicséret, a kritika, mások érzései, véleményei iránt. Általában magányos vándorok, nem igénylik a szociális kapcsolatokat. Tompák, érzelmileg üresek, hidegek, maguknak valók. Céljaik bizonytalanok, cselekedeteik határozatlanok, szórakozottak. Gyakori náluk a nappali ábrándozás. Károsodottak a szociális kapcsolataik, munkavégzésükben, ha az személyközi – interperszonális – kapcsolatokat, aktivitást igényel, károsodnak, míg egyedül végzendő munka esetén jó teljesítményt nyújthatnak. Néha a gondolataik, a beszédük és a magatartásuk furcsa, bizarr. Gyakori jellemzőjük a mágikus gondolkodás. Affektusaik, indulatnyilvánításai nem adekvátak.

A következő nagy csoportba a *hisztériás* személyiségzavarban szenvedők tartoznak. Feltűnő az eltúlzott, dramatikus, hiperreaktív és hiperexpresszív magatartásuk. Állandóan igyekeznek a figyelmet magukra irányítani. Hajlanak a túlzásokra, gyakran játszanak szerepet, mint például az áldozat vagy a vezér szerepét. Intenzívek a kifejezéseik, irracionális dühkitörések, jelenetek jellemzik magatartásukat. Mohón sóvárognak minden újdonságra, izgalomra, szenzációra, a rutint hamar megunják. Gyorsan barátkoznak, de egocentrikusak, másra nincsenek tekintettel. Állandó megerősítést igényelnek, mivel önállót-

lannak érzik magukat. Cselekvéseik következetlenek, másokkal csábítóak igyekeznek lenni, miközben hatalmukba szeretnék vonni azokat. Gyakorik a romantikus fantáziálások, gyorsan alakítanak ki szilárd meggyőződést, de ez nem mély gyökerű. Gyakran panaszkodnak az egészségükre, gyengeségre, fejfájásra. Kapcsolataik viharosak és számukra nem kielégítőek.

A *narcisztikus* személyiségzavar jellemzői: a saját fontosság, különlegesség grandiózus élménye, a sikerekről való fantáziák. Személyközi kapcsolataira a mások kizsákmányolása, az empátia hiánya, a beképzelttség jellemző. Irreális célokról fantáziálnak, korlátlan képességeket, hatalmat, vagyont, szépséget, ideális szerelmet képzelnek el. Állandóan keresik mások figyelmét, csodálatát, inkább a felszínen mozognak. Fontosabb számukra például, hogy a megfelelő emberekkel, a hangadókkal vagy a nevelővel legyenek jó kapcsolatban, minthogy igaz barátokat keressenek. A bírálatra kiábrándulás, düh a válasz. Gyakori a beképzelttség, azaz speciális kedvezmények elvárása, viszonzószolgálatok nélkül. Állandóan többet vár el az emberektől, mint amennyi reális. Rendszeres nála mások kizsákmányolása, azaz felhasználása saját vágyai, önmaga nagyságélményének táplálása céljára. Kapcsolataiból hiányzik a tisztelet, a szélsőséges idealizálás és a lebecsülés ötletszerűen váltakozik egymással. Gyakori az intenzív irigység, a hipochondria, a testi tünetek, a fájdalmak túlértékelése. Ezt a csoportot mintegy 10-15 százalékban észleljük.

A leggyakoribb az úgynevezett *antiszociális* személyiségzavar, amely a csoport tagjainak mintegy felénél felismerhető. Folyamatos és krónikus a mások jogainak állandó megsértése. Gyermekkorukból kiemelendő a hazudozás, lopás, verekedés, iskolakerülés, a felnőttekkel való szembenállás. Később korai vagy agresszív szexuális magatartás, mértéktelen alkohol- és drogfogyasztás jellemző. Felnőttkorban jellemző az állandó munkavégzésre és a felelős szülőszerepre való képtelenség. A szociális normákat, a törvényeket nem tudják betartani. Képtelenek a meleg, intim, tartós és felelős kapcsolatok kialakítására. Nem tudnak önellátó, önálló felnőtté válni. Alsó társadalmi rétegekben gyakoribb a megjelenésük. A genetikai tényezők szerepe is valószínűsíthető az örökbefogadásos vizsgálatok bizonyítékai alapján. Képtelenek tartós szexuális kapcsolatra, több válás, évi tíz vagy még több szexuális partner jellemző rájuk. Nagyon ingerlékenyek, agresszívak, ismétlődően verekszenek, gyermeküket, élettársukat is gyakran megverik. Anyagi kötelezettségeiknek nem tesznek eleget. Jellemző rájuk az igazságszeretet hiánya, a hazudozás, a mások átverése személyes haszon céljából, a gondatlanság, az ittas autóvezetés és a sebességtúllépés.

A *határeseti* (angolul *boderline*) személyiségzavart is mintegy 5-10 százalékban észleljük. Lényege: a hangulat, a személyközi kapcsolatok és az önkép instabilitása, bizonytalansága. Gyakori az impulzív, kiszámíthatatlan viselkedés és a potenciálisan önvesszőleges cselekvés. Az identitás zavart jelzi az önkép, a nemi hovatartozás, a hosszú távú célok és értékek körüli bizonytalanság, a belső üresség és unalom krónikus élménye. Általános jellemzőjük a pesszimizmus, az ellenzékiesség. Súlyos a szociális és funkcionális károsodásuk. Önkárosító cselekmények, suicid gesztusok, öncsonkítás, verekedés, balesetek sűrűn előfordulnak náluk.

Mit tehetünk a gyógyító-nevelő csoportba helyezett elítéltekért? Fokozottabb sérülékenységük miatt gyakran fordulnak nevelőjükhöz, pszichológushoz, pszichiáterhez. Míg előfordul, hogy egyesekkel az ún. normál szektorból soha nem találkozom, a pszichopaták közül van, aki 2-3 hetente felkeres éveken keresztül a problémáival. Tehát fontos számukra az egyéni meghallgatás, a támogató jelenlét. Ez sok belső feszültséget levezet és segíti a beilleszkedésüket.

A nagycsoportos foglalkozásokon inkább az egész részleget érintő kérdésekről szoktunk beszélni (az örökkel való kapcsolat, a televíziózás szabályai, a kedvezmények stb.).

Tematikus vagy nondirektív irányítású kiscsoportos foglalkozásokon a személyesebb megnyilvánulások is teret kapnak, de gyakoriak a patológiás pszichés mechanizmusok.

Tervezzük a kiscsoportos játékerápia bevezetését is, amelyet a nevelővel közösen vezetnénk.

Bár jelentős személyiségváltozást élémi a jelenleg rendelkezésünkre álló eszközökkel nem tudunk, mégis fontosnak érezzük a differenciált megközelítés alkalmazását, amellyel saját kreatív repertoárunkat is bővíthetjük.

Hartai Ernő

MINDEN PÉNTEKEN

BÖRRIÖN
ÚJSÁG

43